

Dincolo de bine și de rău

Ediția a IV-a

Traducere din limba germană de
VICTOR SCORADEȚ

Prefață de
VASILE MUSCĂ

București, 2024

CUPRINS

Perspectiva lui „dincolo de bine și dincolo de rău” (Prefață de Vasile Muscă).....	5
Capitolul I. Prejudecăți ale filosofilor	34
Capitolul II. Spiritul liber.....	59
Capitolul III. Ființa religioasă	82
Capitolul IV. Maxime și interludii	101
Capitolul V. Contribuție la istoria naturală a moralei.....	115
Capitolul VI. Noi, învățații.....	139
Capitolul VII. Virtuțile noastre.....	160
Șapte mici dictoane despre femeie.....	183
Capitolul VIII. Popoare și patrii	188
Capitolul IX. Ce este aristocrația?	215

CAPITOLUL I

PREJUDECĂȚI ALE FILOSOFILOR

Voința de adevăr, care nu va înceta să ne ispitească spre mereu alte întreprinderi temerare, acea binecunoscută veracitate despre care toți filosofii de până acum au vorbit cu venerație: câte probleme ne-a pus deja această voință de adevăr! Câte întrebări ciudate, grave, pline de echivoc! Este deja o poveste veche aceasta – și totuși: nu dă ea oare impresia că abia a început? Și-atunci, mai e oare de mirare că, în sfârșit, devenim și noi o dată neîncrezători, că ne pierdem răbdarea și îi întoarcem spatetele? Că deprindem și noi, la rândul nostru, de la acest Sfinx arta de a pune întrebări? Și, la urma urmelor, cine este cel care ne tot pune întrebări? Și ce anume din noi vrea să ajungă „la adevăr”? – E drept, am zăbovit îndelung înaintea întrebării despre originea acestei voințe, până ce, la urmă, am rămas pironiți locului în fața unei întrebări și mai răscolitoare. Ne-am întrebat așadar care este valoarea acestei voințe. Admițând că vrem adevărul: de ce nu mai bine neadevărul? Sau incertitudinea? Ori chiar ignoranța? – Ne-a ieșit în cale problema valorii adevărului – ori am fost noi aceia care i-am apărut ei în drum? Care din noi este, în cazul acesta, Oedip? Și care Sfinxul? Este, după câte se pare, un nod alcătuit din întrebări și semne de întrebare. Și – dar e oare de crezut? – sfârșim prin a avea impresia că această problemă

nu s-a mai pus până la noi, că noi suntem cei dintâi care am deslușit-o, care am zăbovit asupra ei, care am îndrăznit-o. Căci este un risc aici, și altul mai mare poate că nici nu există.

Cum ar fi posibil să se nască ceva din opusul său? De pildă, adevărul din eroare? Sau voința de adevăr – din voința de amăgire? Sau contemplația pură și solară a înțeleptului – din lăcomie. „O astfel de geneză e imposibilă; nebun, cel care își închipuie una ca asta, ba mai rău; lucrurile cu cea mai înaltă valoare trebuie să aibă o altă origine, o origine *proprie* – ele sunt imposibil de derivat din această lume efemeră, plină de ispite, înșelătoare, minoră, din acest vârtej de vanitate și lăcomie! Mult mai degrabă în leagănul Firii, în ceea ce-i veșnic, în secretul Dumnezeirii, în «lucrul în sine» – aici trebuie să se afle obârșia lor și nicăieri altundeva”. Acest mod de a judeca constituie prejudecata tipică după care pot fi recunoscuți metafizicienii din toate timpurile; astfel de judecăți de valoare se ascund în spatele tuturor deducțiilor logicii lor; această „credință” a lor se află la originea strădaniei de a accede la „știința” lor, la acel ceva care, în final, va fi botezat în mod solemn „adevărul”. Credința fundamentală a metafizicienilor este credința în antinomia valorilor. Nici măcar cei mai prudenți dintre ei, aceia care s-au lăudat „de omnibus dubitandum”, nu au fost încercați de vreo îndoială, deși tocmai aici, la pragul întreprinderii lor, ar fi fost cel mai important să-și pună întrebări. Te poți, de pildă, întreba: în primul rând, dacă chiar există antinomii, în al doilea rând, dacă acele judecăți populare de valoare, dacă acele antinomii de valori pe care metafizicienii și-au pus sigiliul lor nu sunt cumva numai niște aprecieri superficiale, niște perspective provizorii, poate chiar privite dintr-un unghi nefavorabil, de jos în sus, și care le-ar face să semene

cu ceea ce pictorii numesc „perspectiva broaștei”? Oricât de mare ar fi valoarea ce poate fi atribuită adevărului, veracității, detașării: n-ar fi exclus să ne vedem nevoiți a atribui aparenței, voinței de amăgire, egoismului și lăcomiei o valoare mai mare și mai cuprinzătoare pentru tot ce înseamnă viață. Mai mult, n-ar fi exclus ca valoarea acelor lucruri bune și venerate să rezide chiar în faptul de a fi în mod obscur înrudite, legate, întrețesute sau chiar structural identice tocmai cu acele lucruri rele și aparent opuse. Poate! Dar cine e dornic să-și bată capul cu astfel de posibilități riscante? Pentru aceasta suntem nevoiți să așteptăm apariția unei noi categorii de filosofi, cu gusturi și înclinații diferite, opuse față de cele ale filosofilor de până acum – filosofi ai variantelor periculoase în toate sensurile. Și, vorbind cu toată seriozitatea: eu îi văd deja ivindu-se pe acești filosofi noi.

După ce i-am citit îndeajuns pe filosofi printre rânduri, urmărindu-i pas cu pas, iată, îmi spun: în cea mai mare parte a ei, gândirea conștientă nu este altceva decât o activitate instinctivă, nici gândirea filosofică nu face excepție; trebuie să ne revizuim judecățile și în această privință, așa cum am făcut-o deja în cazul eredității și al „însușirilor înnăscute”. Pe cât de puțin important este actul nașterii în ansamblul procesului eredității, pe atât de puțin poate fi opusă de o manieră decisivă „conștiința” sferei instinctelor; cea mai mare parte a gândirii conștiente a unui filosof este în mod secret controlată de instincte și obligată să evolueze pe anumite orbite. Chiar și în spatele întregii logici și al părelnicei ei libertăți de mișcare se ascund judecăți sau, pentru a vorbi mai clar, exigențe fiziologice vizând conservarea unui anumit mod de viață. Se spune, de pildă, că determinatul are o valoare mai mare decât indeterminatul, că aparența e inferioară, ca valoare, „adevărului”: dar, cu toată

valoarea normativă pe care o au pentru noi, aprecierile de genul acesta nu pot fi decât judecăți superficiale, o specie aparte de *niaiserie*, așa cum e ea necesară pentru conservarea unor ființe ca noi. Presupunând, evident, că omul nu este „măsura lucrurilor”...

Noi nu considerăm caracterul eronat al unei judecăți ca fiind o obiecție împotriva acelei judecăți; poate că acesta este punctul în care noul nostru limbaj sună cel mai straniu. Întrebarea e în ce măsură este ea aptă să stimuleze, să conserve viața, să conserve specia sau chiar să o amelioreze; iar noi suntem înclinați să afirmăm că judecățile cele mai eronate (printre ele se numără judecățile sintetice a priori) sunt și cele mai indispensabile pentru noi, că omul nu ar putea trăi fără să se ralieze ficțiunilor logice, fără să raporteze realitatea la lumea prin excelență imaginară a absolutului, a identicului cu sine însuși, fără o falsificare permanentă a lumii prin număr, – căci renunțarea la judecățile eronate ar echivala cu renunțarea la viață, cu negarea vieții. A recunoaște în negarea adevărului o condiție a vieții: iată, fără îndoială, o modalitate primejdioasă de a te opune simțului valorilor acceptate; iar o filosofie care își asumă acest risc se situează, astfel, ea însăși dincolo de bine și de rău.

Ceea ce ne determină să-i privim pe filosofi fără excepție, cu un ochi pe jumătate neîncrezător și pe jumătate ironic nu este atât inocența lor, care nu scapă nici un prilej pentru a ieși la iveală, nu sunt nici erorile și rătăcirile a căror pradă ușoară sunt și rămân filosofi, – ci insuficiența lor probitate atunci când, cu toții, în cor, fac o mare și virtuoaasă gălăgie de îndată ce este atinsă, chiar și în trecut, problema sincerității. Cu toții vor să dea impresia că accesul trudnic la propriile lor păreri s-ar

datora dezvoltării spontane a unei dialectici reci, pure, de o divină seninătate (spre deosebire de misticii de orice ordin, care sunt mai onești și mai neciopliți – aceștia din urmă vorbesc de „inspirație”): în vreme ce ei nu fac decât să apere, cu argumente căutate ulterior, vreo teză arbitrară, vreo idee gratuită, vreo „intuiție” sau chiar cel mai adesea, vreo dorință a inimii lor trecută mai întâi prin sita abstractizării: – toți aceștia sunt avocați fără știrea lor, și anume, de cele mai multe ori, chiar apărători versați ai propriilor lor prejudecăți pe care le botează „adevăruri”; ei sunt *foarte* departe de acel curaj al conștiinței care tocmai acest lucru îi recunoaște, foarte departe de bunul gust al curajului care chiar dă de înțeles acest lucru, fie pentru a preveni un dușman sau un prieten, fie din orgoliu și pentru a-și bate joc de sine. Pe cât de scortoasă, pe atât de virtuoaasă tartuferia cu care bătrânul Kant ne-a ispitit prin meandrele dialecticii, spre a ne duce – sau, mai degrabă, seduce – spre al său „imperativ categoric”: spectacolul acesta ne face să zâmbim pe noi cei atât de prost crescuți, încât să ne amuzăm teribil să-i urmărim, pas cu pas, pe bătrânii moraliști și predicatori cu singurul scop de a da la iveală subtilele lor trucuri. Or, chiar acel hocus-pocus matematic cu care Spinoza și-a blindat, mascând-o totodată, filosofia – nimic altceva decât „dragoste pentru *propria* sa înțelepciune”, dacă e să dăm termenului o interpretare corectă și clară – pentru ca, astfel, să-i descurajeze de la bun început pe eventualii agresori ce ar îndrăzni să-și ridice privirea asupra acestei inabordabile fecioare, asupra acestei Palas Atena: cât de mult din propria sfielnicie, din propria fragilitate se ascunde în această mascaradă de bolnav sihăstrit!

Încet-încet am ajuns să înțelegem că toată marea filosofie de până acum nu fusese nimic altceva decât spovedania fiecărui autor în parte, un fel de memorii involuntare și disimulate; totodată am realizat că intențiile morale (sau imorale) ale fiecărei filosofii constituiau însuși germenul din care răsărise, de fiecare dată, planta întregă. De fapt, ori de câte ori încerci să îți explici cum au luat naștere afirmațiile metafizice cele mai sofisticate ale unui filosof, e bine (și înțelept) să-ți pui mai întâi întrebarea: la ce morală vrea el (sau ea, filosofia lui) să ajungă? Iată, prin urmare, de ce eu unul nu cred că părintele filosofiei ar fi un „instinct al cunoașterii”, ci că e vorba de un alt instinct care s-a folosit, aici și aiurea, de cunoaștere (și de necunoaștere!) ca de un instrument. Acela, însă, care cercetează instinctele primordiale ale omului pentru a înțelege în ce măsură își vor fi făcut ele tocmai aici jocul în chip de genii *inspiratoare* (sau demoni sau spiriduși), va afla că toate au făcut deja filosofie, – și că nici unul dintre ele nu a rezistat tentației de a se reprezenta tocmai pe *sine însuși* ca rost ultim al existenței și ca *stăpân* de drept peste toate celelalte instincte. Căci orice instinct aspiră la dominație, și tocmai în această ipostază încearcă el să filosofeze. Bineînțeles că la învățați, la spiritele propriu-zis științifice s-ar putea ca lucrurile să stea altfel – „mai bine”, dacă vreți – la ei s-ar putea să existe cu adevărat ceva ce aduce a instinct al cunoașterii, un mic mecanism independent, ca de ceasornic care, bine întors, purcede cu curaj la treaba lui, fără ca restul instinctelor aflate în compunerea savantului să fie implicate în chip decisiv. De aceea „interesele” propriu-zise ale savantului se află, de regulă, în cu totul altă parte – de pildă, în familie, în finanțe sau în politică; mai mult chiar, e aproape indiferent dacă mica lui mașinărie va fi montată în această zonă a științei ori în

alta, și dacă savantul, un tânăr care, evident, „promite”, va face din sine un bun filolog sau micolog sau chimist: ceea ce urmează să iasă din el nu-și pune amprenta asupra lui. La un filosof, dimpotrivă, nu există nimic impersonal; și, mai presus de toate, există morala lui care va depune, hotărât și hotărâtor, mărturie despre *cine este el*, căci ea revelă cele mai profunde instincte ale sale ca și ierarhia căreia i se supun ele.

Cât de malițioși pot fi filosofii! Nu cunosc glumă mai veninoasă decât aceea pe care și-a permis-o Epicur împotriva lui Platon și a platonicienilor: i-a numit „Dionysiokolakes”. Textual și la prima vedere, asta înseamnă „lingușitori ai lui Dionysos”; așadar, accesorii ale tiranilor și lingăi; pe deasupra, însă, termenul mai vrea să însemne: „toți ăștia nu sunt decât *actori*, nimic nu e veritabil la ei” (căci Dionysiokolax era o denumire populară dată actorului). Tocmai aceasta din urmă este răutatea lansată de Epicur împotriva lui Platon: ceea ce-l făcea pe Epicur să sufere era maniera grandioasă, arta de a se pune în scenă la care se pricepeau atât de bine Platon și discipolii săi! Artă cu totul străină lui Epicur, bătrânul dascăl din Samos care, ascuns în mica lui grădină din Atena, a scris trei sute de cărți – din minte împotriva lui Platon ori din ambiție – cine poate ști? Oricum, a trebuit să treacă un secol pentru ca Grecia să afle cine fusese acest zeu de grădină, pe nume Epicur. Și oare chiar a aflat?

În orice filosofie există un punct în care „convingerea” filosofului își face apariția pe scenă. Sau ca s-o spunem în limbajul vechilor misterii:

adventavit asinus
pulcher et fortissimus.

„În acord cu natura” vreți voi să trăiți? O, nobili stoici, cum vă mai place să vă îmbătați cu cuvinte! Imaginați-vă o făptură cum este Natura, fără măsură risipitoare, fără măsură indiferentă, fără intenții și scrupule, fără milă și dreptate, fecundă și sterilă și incertă în același timp, imaginați-vă indiferența însăși ca putere – cum ați putea voi trăi în acord cu această indiferență? A trăi – nu înseamnă asta tocmai voința de a fi altfel decât este această natură? A trăi – nu înseamnă oare a judeca, a prefera, a fi nedrept, a fi limitat, a vrea să fii diferit? Și presupunând că imperativul vostru „a trăi în acord cu natura” nu înseamnă altceva decât „a trăi în acord cu viața” – cum ar fi posibil să nu se întâmple așa? *La ce bun* să faceți un principiu din ceea ce sunteți, din ceea ce trebuie să fiți? În realitate, lucrurile stau cu totul altfel: prefăcându-vă a citi, plini de încântare, legea voastră chiar în natură, nu vizați, de fapt, decât contrariul, voi, stranii comedianți, care vă înșelați pe voi înșivă!

Orgoliul vostru încearcă să prescrie și să integreze morala voastră, idealul vostru tocmai naturii, nici mai mult nici mai puțin, și îi cereți să fie natură „în acord cu Stoa” și ați vrea să determinați întreaga existență să nu existe decât în conformitate cu propria voastră imagine – ca imensă, veșnică glorie a stoicismului! Cu toată dragostea voastră pentru adevăr, vă constrângeți atât de îndelung, cu atâta obstinație și cu atâta hipnotică rigiditate să vedeți natura într-un mod *eronat*, și anume stoic, încât, până la urmă, nici nu mai sunteți în stare să vedeți altfel – și nu știu ce insondabil orgoliu vă inoculează, până la urmă, nebuneasca speranță că, deoarece știți atât de bine să vă tiranizați pe voi înșivă – căci ce altceva este stoicismul decât autotiranie – s-ar putea ca natura să se lase ea tiranizată: căci ce altceva

este stoicul decât parte din natură?... Aceasta, însă, nu e decât vechea, veșnica poveste: ce s-a întâmplat la vremea aceea cu stoicii se întâmplă și în zilele noastre, de îndată ce o filosofie începe să creadă în sine însăși. Ea creează tot mereu lumea după propria sa imagine, altceva nu știe să facă; filosofia este instinctul acesta tiranic, forma cea mai spiritualizată a voinței de putere, a ambiției de a crea lumea, de a institui *causa prima*.

Ardoarea și subtilitatea, aproape că aș spune: vicleania cu care este abordată, astăzi, peste tot în Europa problema „lumii reale și a celei aparente” dă de gândit și de tras cu urechea; iar acela care nu distinge, aici, în fundal, decât o „voință de adevăr” și atât, cu siguranță că nu se bucură de un auz foarte bun. Sunt izolate și rare cazurile în care e într-adevăr vorba de o astfel de voință de adevăr, de un curaj excesiv, aventuros, de o ambiție metafizică a poziției pierdute care, la urmă, se încapățânează să prefere o mână de „certitudini” unui car întreg de posibilități frumoase; s-ar putea să existe chiar și puritani fanatici ai conștiinței, inși care preferă să-și dea duhul întinși pe un nimic sigur mai degrabă decât pe un ceva incert. Dar, oricât de vitează ar încerca să pară o astfel de virtute: nu este, aici, nimic altceva decât nihilism, semn al unui suflet disperat, obosit de moarte. Altfel par să stea lucrurile cu gânditorii mai puternici, mai plini și mai însetați de viață: situându-se împotriva aparenței, acordând trupului lor tot atât de puțin credit ca și ochiului care ne face să vedem pământul imobil, ei lasă să le scape din mână, cu atâta aparentă bună dispoziție, cea mai sigură posesiune a lor (există oare astăzi ceva în care să credem cu mai multă convingere decât propriul nostru trup?); dar cine știe dacă, de fapt, ei nu vor decât să recucerească ceva ce a constituit, cândva, o posesiune chiar *mai sigură*, să

redobândească vreun vestigiu din vechiul patrimoniu al credinței – poate „sufletul nemuritor”, poate pe „bătrânul Dumnezeu” –, idei cu care, altfel decât cu „ideile moderne” se putea trăi mult mai bine, adică mai viguros și mai vesel? Un astfel de demers denotă *neîncredere* în aceste idei moderne, scepticism vis-à-vis de tot ce s-a clădit ieri și azi; și poate că se amestecă, aici, o undă de dezgust și sarcasm, reacție de intoleranță la acest bric-à-brac de noțiuni eteroclite – ambalaj în care se prezintă pe piață așa-numitul pozitivism –, revoltă a gustului ales față de stridența pestriță și jalnică, de iarmaroc, a tuturor acestor filofaștri ai realității, care nu aduc nimic nou și autentic în afara acestei stridențe. Iată de ce cred că ar trebui să le dăm dreptate acestor antirealiști sceptici ai zilelor noastre, acestor microscopiști ai cunoașterii: e de necontestat instinctul care-i izgonește din realitatea *modernă* – ce ne interesează pe noi potecile întortocheate care-i poartă pe ei în trecut! Esențial, la ei, nu este faptul că vor să se „întoarcă”, ci acela că vor să *iasă*. Ceva mai multă energie, înălțime, ceva mai mult curaj și simț artistic, și ar ajunge să vrea să *evadeze*, pur și simplu – iar nu să se întoarcă!

Am impresia că, în zilele noastre, toată lumea își dă silința să ignore influența propriu-zisă pe care Kant a exercitat-o asupra filosofiei germane, încercând, totodată, să ocolească, prudent, valoarea pe care ei însuși și-o atribuie. Mai înainte de toate și mai presus de orice. Kant era mândru de tabla categoriilor sale; cu această tablă în mână, el a afirmat: „Este lucrul cel mai dificil care a putut fi întreprins vreodată pentru cauza metafizicii”. Să înțelegem cum se cuvine acest „a putut fi”? El era mândru de a fi *descoperit*, în om, o nouă facultate, facultatea de a forma judecăți sintetice *a priori*.